

Mövzu: 9 Ədəbi cərəyanlar

Yazıçı üslubundan danışarkən bir daha xatırlatmalı oluruq ki, bəzən bu və ya digər sənətkarın yaradıcılığında onun həyat hadisələrini əks etdirmək bacarığı, özünün təkrarolunmaz həyat təcrübəsi, dünyagörüşü, şəxsiyyəti ilə, xalq dilindən istifadə etmək bacarığı bir neçə əsərində oxşarlıq, uyarlıq, vahidlik, bütövlük təşkil edir ki, məhz bunlar onun fərdi sənətkarlıq xüsusiyyətinə məxsus olub müəllifi, digərlərindən fərqləndirir. Oslində üslub üsullar məcmusudur.

"Metod" sözünü yunanca mənası izah üsulu deməkdir. Terminoloji mənada yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, təbiət və cəmiyyət hadisələrinin mahiyyətinə yanaşma üsulu, məqsədə nail olma yolu deməkdir.

Bədii metod anlayışı da bədii üsul (stil) anlayışına yaxın olub, əhatəsinə görə ondan daha geniş olur; bizi bir yazıçının yaradıcılığından kənara çıxarıb daha geniş tarixi- ədəbi proseslərin müstəvisinə qaldırır.

Üsul (stil) ədəbi prosesin sadə formasıdır. Yazıçı özü bir fərd olsa da, ədəbi yaradıcılıq zamanı o dövrün bir sıra digər sənətkarları, insan qrupları ilə əlaqə və münasibətdə olur. Məhz bu zaman bir və ya bir neçə sənətkarın yaradıcılığında ideya- məzmun yaxınlığı, həyat hadisələrinə münasibətdə səsleşmə üzə çıxır. Bədii üslublarda belə yaxınlıq nəticəsində ədəbi cərəyan yaranır. Daha doğrusu, ədəbi cərəyan ictimai-siyasi baxışlarına, yaradıcılıq üslubuna görə bir- birilə yaxın olan yazıçıların birliyidir. Müxtəlif dərsləklərdə ədəbi cərəyana müxtəlif təriflər verilsə də, onlar mahiyyətcə bir-birinə çox yaxındır. Adətən sözün geniş mənasında ədəbi cərəyan müəyyən tarixi mərhələdə bir-biri ilə həyat təcrübəsi və ideoloji düşüncə tərzilə, özlərinin bədii üslubu ilə yaxın olan sənətkarların birliyinə deyilir. Ədəbi cərəyanda yazıçıların hansı janrda əsər yazması rol oynamır.

Ədəbi üslub anlayışı daha geniş mənada, həyati hadisələrin, sənətkar yaradıcılığında özünü əks etdirən problemlərin izah edilməsinə, aydınlaşdırılmasına kömək edir. Məsələn, Nəsimi yaradıcılığının düzgün qavranılıb izah edilməsi üçün həmin dövrdə Azərbaycanda baş verən ictimai-siyasi hadisələrin gedişatını, sufizm hərəkatını, onun mərkəzində duran fəlsəfi- dini dünyagörüşün mahiyyətini bilmək vacibdir.

Belə ki, həmin tarixi dövrdə sufizmin dini-fəlsəfi cərəyan kimi geniş yayılması, bu fəlsəfənin ədəbi prosesə təsiri, ədəbi əsərlərdə həmin ideyanın əks olunması, onun orta əsr müəlliflərinin (Nəimi, Nəsimi, Qazi Bürhanəddin, Şah İsmayıl Xətayi, Məhəmməd Füzuli və b.) yaradıcılığına təsirini və s. öyrənmək üçün xeyli əhəmiyyətlidir. Bunlarla yanaşı qeyd etmək lazımdır ki, sufizm ictimai həyata nə qədər təsir etsə də, o, ədəbi cərəyana çevrilə bilməmişdi, insani məhəbbətin

tərənnümündən daha romantik tərənnümdə həyat sevdası, həyata bağlılıq, bütövlükdə həyat amili qələbə çalmışdı. Bəlkə elə bu səbəbdən də sufizmin dini-fəlsəfi əsasları yaradılsa da, onun estetik ədəbi-nəzəri əsaslarını yaratmaq mümkün olmadı.

Odur ki, ədəbi cərəyanı özünü doğrultmuş, həyata vəsiqə almış bədii metod kimi qəbul etmək lazımdır. Bəzən ədəbi cərəyanın yaranmasını bir-birilə antoqonist ziddiyyət təşkil edən siniflərin mübarizəsi ilə bağlayır, ona siyasi don geyindirilir. Bu marksist ədəbiyyatşünaslıq mövqelərindən irəli gələn yanlış şərh üsulu idi. Əlbəttə, bu və ya digər ədəbi cərəyanın yaranmasında dövrün ictimai-siyasi hadisələrinin rolu da ola bilər, amma bunu həlledici amil kimi qəbul etmək qeyri-mümkündür. Məsələn, 1905- 1917-ci illərdə Azərbaycanda sinfi mübarizənin daha da gücləndiyi bir şəraitdə tənqidi realizm cərəyanı daha da güclənir, bu C. Məmmədquluzadə, M. Ə. Sabir, Ə. Haqverdiyev, Ə. Qəmküsar, M. S. Ordubadi, Ə. Nəzmi kimi şair və yazıçılar bir cəbhədə çıxış edirdilər.

Bununla yanaşı, M. Hadi, A. Səhhət, A. Şaiq, H. Cavid və b. öz sənətkarlıq üslublarına görə başqa bir ədəbi cərəyanı-romantizmi gücləndirmişlər. Lakin nə romantizm, nə də realizm XX əsrin əvvəllərində yaranmamışdı... Bəzən də belə başa düşülür ki, ədəbi cərəyanın yaranması və inkişaf yolu ədəbi məktəbdən keçir. Bu hökmü də mütləq şərt kimi qəbul etmək olmaz. Belə ki, Nizami özünün ölməz “Xəmsə”si ilə böyük bir ədəbi məktəbin binasını qoydu. Nizamidən sonra gələn şairlər təkcə Nizaminin mövzu və süjetləri deyil, orada öz bədii həllini tapan ümumbəşəri, humanist və demokratik ideyalardan istifadə edərək onların sərhədlərini daha da genişləndirirdilər. Nizami yaradıcılığında istər romantik, istər realist və digər metodların bədii lövhələri ilə üzləşə bilərik... Lakin Nizaminin hansısa bir ədəbi cərəyanın yaranmasına səbəb olmasını söyləmək çətindir.

Klassisizm cərəyanı. Antik klassik əsərlər yazanlar klassisizmi yaratmışlar. Ədəbi ənənələrə antik ədəbiyyatın estetik meyarlarına əsaslanaraq bu cərəyan rasionalizm fəlsəfəsinə əsaslanaraq əvvəl XVI əsrdə İtaliyada, XVII əsrin ortalarında isə fransız ədəbiyyatında ilk ədəbi nümunələrin müəllifləri olan Kornel və Rasinin tərəfindən yaradılmışdır. İtaliyada bunun yaradıcıları Y. T. Skaliyeri idi. XVII əsrdə fransada məşhur nəzəriyyəçi Bualo “Poeziya sənəti” əsərində klassisimin nəzəri əsaslarını işləmişdir. Müxtəlif janrlarda əsərlər yazmış F. Malerbin klassisimə müraciət etməsi heç də təsadüfi deyildi, yazıçıları həqiqətə sadıqlıq və buna əməl etməyin zəruriliyi məcbur etmişdi. Bu isə antik ədəbiyyatda mövcud olan üç kateqoriyanı zaman, məkan, hərəkət vəhdəti qanununu qəbul edib, həmin üçlüyün tətbiq edilməsi ilə bağlı idi. Klassiklərin əsərləri bu qanuna tabe olub, üzərində bünövrələnirdi.

Kornel fransız ədəbiyyatında həqiqətə əməl edən ilk yazıçı hesab edilir. O, Aristotel "Poetika"sına əlavələr etməyə çalışsa da, müvəffəq olmamışdır. Yan Rasinin "Fedea" faciəsi də üç vəhdət qanununa əməl edilməklə yazılmışdır. V. Q. Belinski onları belə qiymətləndirir: "Kornel və Rasin az qala iki əsr ərzində dünyanın birinci faciənəvisləri sayılmışlar".

Klassisizmdə ədəbi qəhrəmanlar əsasən yuxarı təbəqənin – zadəganların içərisindən seçilirdi. Bu ənənə sənətkarı müəyyən dar çərçivədə saxlayır, məhdudlaşdırırdı. Antik yunan ədəbiyyatında olduğu kimi, mühakimə və aydınlaşma məcburiliyi klassisizm bədii onun metodunun xarakter cəhətlərindəndir.

Fransız klassisimi sonradan Avropa ədəbiyyatına təsir edərək İngiltərə, Almaniya, İspaniya və Rusiya yazıçılarının əsərlərində özünün mütərəqqi xüsusiyyətlərinin, özəlliklə, həqiqətə açıq gözlə baxmağın real nəticəsini vermişdir.

J. B. Molyer, N. Bualo bu cərəyanın görkəmli nümayəndələri kimi özlərini tanıtmışlar.

Sentimentalizm cərəyanı ədəbiyyatın inkişafında yeni bir mərhələ olub, özünün humanizm və demokratik ideyalara arxalanması ilə seçilirdi. Burada sentimental, emosional hiss və həyəcan yaradan, insan qalbini rıqqətə gətirən kövrək duyğuları tərənnüm edən bədii lövhələrin yaradılması əsas şərtlərdən biri idi. Bu əsərlərdə təsvir olunan qəhrəmanlar adətən aşağı və orta təbəqədən seçilir, bu insanların sadəliyi, mənəvi paklığı yuxarı təbəqələrə qarşı qoyulur və onlar təbliğ edilirdi.

Bu cərəyana daxil olan şair və yazıçılar "üç vəhdət" qanununu pozaraq sənətkarın bədii təsvir imkanlarını genişləndirir, təbiət təsvirlərinə geniş yer verir, onlarla insanın daxili mənəvi dünyası arasında müvazilik yaradırdılar. Ən başlıcası isə burada insanın daxili aləmi, intim dünyası daha qabarıq verilir, obrazların şəxsi həyatı ön plana çəkilirdi. Bu əsərlərdə lirik- intim duyğuların tərənnümü oxucuda kövrək hisslər yaradır, qəhrəmanın acı taleyi onu düşündürür və kövrəldirdi... Böyük emosional təsir gücünə malik olan belə əsərləri həyəcansız oxumaq, qəhrəmanın taleyinə acımamaq mümkün deyil. Bu cərəyanın yaranması yeni tarixi mərhələlərin inkişafı ilə, yəni XVIII əsrdə feodalizmin tarixi səhnədən çıxması, burjuaziyanın təbəqələşməsi və inkişafı, yeni sinfi münasibətlərin yaranması ilə bağlı idi.

XVIII əsrdə İngiltərədə C. Tomson, E. Yunq, T. Qrey və L. Sterinin əsərlərində yaradılan sentimental lövhələr tezliklə bütün Avropaya yayılaraq G. Gilter, Q. E. Lessinq, D. Didro və J. J. Russonun əsərlərində daha da inkişaf

etdirildi. Həmin dövrdə Rusiyada bir sıra şair və yazıçıların əsərlərində köhnə təhkimçi- feodal qaydaları təbliğ edilir, feodalların "ata qayğısı"ndan gen- bol danışılır, yeni yaranan kapitalizm cəmiyyətinə qarşı ikrah hissi oyadılırdı.

Rusiyada bunun tanınmış nümayəndəsi V. M. Karamzin (1766- 1826) idi. Onun "Bədbəxt Liza", "Boyar qızı Natalya", "Rus səyyahının məktubları" əsərləri ilə Rusiyada sentementalizmin bünövrəsi qoyulmuşdur. V. Q. Belinski N. M. Karamzinin rus ədəbiyyatındakı xidmətini nəzərə alaraq yazırdı: "Karamzin yeni bir məktəbin əsasını qoydu və ədəbiyyata elə bir yeni istiqamət verdi ki, əvvəlcə sxolastikanı məhdudlaşdırdı, sonra onu bütövlüyü ilə öldürdü" (V. Q. Belinski. Seçilmiş əsərləri, Bakı, 1948, s. 34). Azərbaycan ədəbiyyatında A. Divanbəyoğlunun "Can yangısı", A. Şaiqin "Vəcdan və əzab", C. Cabbarlının "Solğun çiçəklər", "Vəfalı Səriyyə" kimi əsərlərini sentimentalist ədəbiyyatın ən gözəl nümunələrindən saymaq olar.

Romantizm. Bu ədəbi cərəyana mənsub olanlara romantiklər demişlər. Onlar təsvir etdikləri həyat hadisələrini olduğu kimi deyil, görmək istədikləri kimi təsvir etmişlər. Belə təsvirlərə istər ən qədim şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrində, istərsə də klassik ədəbi yaradıcılığımızda rast gələ bilərik. Lakin romantizm bir ədəbi cərəyan kimi XVIII əsrin sonu, XIX əsrin əvvəllərində Avropada yaranmış, sonra digər ölkələrə adlanmışdır. Almaniyada "Yena məktəbi" nümayəndələri tərəfindən əsası qoyulan bu ədəbi cərəyan tez bir zamanda bütün Avropaya yayıldı və özünə dünya ədəbiyyatında tanınan H. Heyne, A. Hofman, C. Bayron, P. Şelli, V. Hüqo, C. Leonardo, A. Mangzoni, Ş. Petefi, A. Mitskeviç, A. S. Puşkin, M. Y. Lermontov və b. kimi tərəfdarlar toplaya bildi.

Azərbaycan romantizmi sistemli ədəbi cərəyan kimi XX əsrin əvvəllərində yaranmış, M. Hadi, H. Cavid, A. Səhhət, A. Şaiq bu ədəbi cərəyanın tanınmış nümayəndələri olmuşlar. Yaşadığı həyata kəskin etiraz, romantik ideyanı ona qarşı qoymaq romantiklərin başlıca ideallarından olmuşdur (Ə. Mirəhmədov). Hər şeydən qabaq, romantiklərdə subyektiv baxışlar daha güclü olur. Romantiklərin bədii dildən istifadə maneraları da fərqlidir.

Romantiklərdə həyata baxış daha mürəkkəb səciyyə daşıyır (xəyali rəmzlər, simvollar və s.). Bu şəxsiyyətlər XX əsrin ilk onilliklərində (1905-1917) bir-birlərinə dayaq olmuş, xalqa xidmət etməkdə bir-birini tamamlamışlar. Həyata tənqidi münasibət və onu dəyişmək arzusu onları tənqidi realistlərlə yaxınlaşdırırdı. Onlar real varlıqla xəyali varlıq arasında dayanıb real varlığı xəyali varlıqla tənzipləmək istəyirdilər. Azad insan, azad Vətən, azad hüquqi həyat onların da yaradıcılıq amalı idi. "Hər kəs gərək bərabər ola hər hüquqlə" (M.

Hadi). Romantiklərin də yaradıcılığının mərkəzində aparıcı qüvvə insan, onun şəxsiyyəti, arzu və amalları dururdu.

Realizm metodunda həyatı olduğu kimi, real cizgilərlə əks etdirmək başlıca xüsusiyyətlərdəndir. Lakin burada tipik şəraitdə, tipik hadisələr və xarakterlər yaratmaq əsas tələblərdən biridir. Bu xüsusiyyətinə görə bir platformada birləşənlər realizm ədəbi cərəyanını yaratmışlar.

XIX əsrin II yarısında Fransada "Realist məktəb" nümayəndələri tərəfindən əsası qoyulan bu cərəyanın əsas prinsipi xalq həyatını doğru, düzgün əks etdirmək idi. Realizm bir ədəbi cərəyan kimi öz başlanğıcını maarifçi realizm, tənqidi realizm kimi mərhələlərdən götürərək formalaşmışdı. Sosialist realizmi isə onun daha yüksək zirvəsi, inkişaf etmiş mərhələsi hesab olunurdu. Maarifçi realizmin başlıca məqsədi xalqı maarifləndirmək yolu ilə cəmiyyəti inkişaf etdirmək idisə, tənqidi realizmdə başlıca meyar cəmiyyətdəki nöqsanları, eybəcərlikləri tənqid etməklə aradan götürmək idi. Realist üslubda yazılan əsərlərin özündə belə romantik meyillər, romantik ruh özünü göstərmişdir. XX əsrin əvvəllərində tənqidi realizm cəmiyyətdəki nöqsanlarla qarşılaşaraq mübarizə səhnəsinə atıldı. Bu cərəyan əksliklərindən, dövrün mübarizəsinin əks sədasından yarandı. Bu dövrdə tənqidi realizm və romantizmin inkişafı konkret tarixi şəraitin məhsulu idi, odur ki, onları eyni amal, eyni məslək birləşdirirdi; hər iki cərəyanın nümayəndələri bir xalqın övladları idilər, bir atanın oğulları idilər, bir yerdə böyümüş, bir yerdə təhsil almış və mübarizəyə atılmışdılar. Onları bir- birinə qarşı qoymaq, düşmən qüvvə müstəvisinə çıxarmaq cəhdləri baş tutmurdu.

Sosialist realizmi, sosialist həyat tərzinin üstünlükləri, yeni nəsl insanının xarakter cəhətlərini, məzmunca sosialist, formaca milli ədəbiyyatın yaradılması prinsiplərini irəli sürür, xalqın tarixinin inqilabi inkişafda verilməsi tələblərini irəli çəkməyi üstün tuturdu. Bu ideya çar mütləqiyyətinə qarşı mübarizə apararkən hələ 1905-ci ildə V. İ. Lenin tərəfindən "Partiya təşkilatı və partiya ədəbiyyatı" adlı əsərində bir proqram sənədi kimi qəbul edilmişdi. Proletariatın rəhbəri kimi bir vəzifəni öz üzərinə götürən bu insan ədəbiyyata partiya işinin bir hissəsi kimi baxmış, sinfi mübarizədə onun müstəsina rolunu qeyd etməklə əslində ədəbiyyata bir sinfin mübarizəsinin tərkib hissəsi kimi baxmışdı. Onu ümumbəşəri dəyərlərdən, başlıca məqsəddən təcrid etmişdi. Bu ideya əslində yazıçının əl-qolunu bağlayır, ədəbiyyat qarşısında ən ali məqsəd kimi "partiya işinin təkərçiyi və vintçiyi" olmağı qoyurdu.

Bu ideya daha sonralar 1934-cü ildə SSRİ ittifaqının I qurultayın ərəfəsində İ. V. Stalin tərəfindən daha amansızlıqla irəli sürülürdü. Ədəbiyyatın məfkurə istiqamətinə hakim Kommunist Partiyası, onun Mərkəzi Komitəsi istiqamət

verirdi. Bütün sənətkarlar sosialist həyat tərzini əks etdirməli, onun üstünlüklərini sübut etməli idilər. Şəxsiyyətə pərəstiş ədəbiyyatda baş alıb getməyə başladı... Bu "prinsiplərdən" kənara çıxanlara amansız divan tutulurdu. 1937-ci ilin amansız represiyaları həm də məhz bu səbəblərlə bağlı idi. Ədəbiyyatımızın H. Cavid, M. Müşfiq, Ə. Cavad, yazıçılar Tağı Şahbazi, Y. V. Çəmənəminli kimi tanınmış istedadlı nümayəndələri, bir sıra görkəmli ədəbiyyatşünas alimlər, dilçilər bu represiyaların qurbanı olublar. Sovet ideologiyasının Kremlin üzdənirəq liderləri tərəfindən fetişləşdirilmiş, sosialist istehsal üsulunun geriləməsi, cəmiyyətin sosial rifah halını ödəyə bilməməsi, onun kapitalist istehsal üsulu ilə rəqabət apara bilmək gücünün zəifləməsi, bütövlükdə sovet cəmiyyətinin laxlaması və dağılmasına, ümumən dünya sosialist sisteminin məhvinə gətirib çıxardı; bununla sosialist realizmi metodu tarixin səhnəsindən çıxdı. Bu işə bəzən yanlış izah edildiyi kimi ayrı-ayrı yazıçıların sosialist realizmi metodundan əl çəkməsi ilə bağlı deyil, tarixdə bir ictimai-iqtisadi formasiyanın digəri ilə əvəzlənməsi ilə bağlı idi.

Simvolizm cərəyanının başlıca xüsusiyyəti sənətkarın fikir və mülahizələrinin simvolik obrazlar vasitəsilə verilməsindədir. Bu cərəyan XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində Fransada yaranmış, onun nəzəri əsaslarının yaradılmasında. P. Virlen, A. Rembo, S. Mallarme təşəbbüs göstərsələr də həmin cərəyan geniş yayılmamışdır. Sırf abstrakt müddəa və mülahizələr həmin cərəyanın genişlənməsinə imkan verməmişdir.

Naturalizm cərəyanının da vətəni Fransadır. Real həyat hadisələrini əks etdirmək baxımından o, realizmə yaxın olsa da, burada tipiklik, ümumiləşdirmə zəifdir. Bu ədəbi cərəyan fransız yazıçısı Emil Zolyanın adı ilə bağlıdır. Natural səhnələrin təsviri Q. Floberin, G. Mopassanın, H. Hauptman, F. Harrisin yaradıcılığı üçün xarakterik olmuşdur.

Modernizm ədəbi cərəyanı adından görüldüyü kimi modern ədəbiyyatı yaratmağa xidmət etmək məqsədi güdür. Bu cərəyanın nümayəndələri əsrlərin sınağından çıxmış ədəbi ənənələri inkar etməklə yeni ədəbiyyat yaratmaq təşəbbüsləri ilə Şıxış etmiş, ədəbi ənənəsiz novatorluq yaratmaq istəmişlər. Belələrinə misal olaraq E. Heminqueyi, Y. Folkneri, F. Kafkanı, P. Nerudani, N. Hikməti və b. misal göstərmək olar. Lakin bu təşəbbüslər o qədər də uğurlu olmamışdır. Ədəbiyyatın çoxəsrlik təcrübəsi çoxdan sübut etmişdir ki, hər bir novatorluq əsrlərin sınağından çıxmış ənənəyə söykənməlidir.

Ədəbi ənənəyə, ədəbi bünövrəyə söykənməyən ədəbiyyat yaratmaq meylləri XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında, ədəbiyyatşünaslığımızda, xüsusən poeziyamızda özünü göstərirdi. Bu dövrlərdə sərbəst şeir xüsusi yaradıcılıq

formasını kimi irəli sürülür, əsrlərin sınağından çıxmış xalq şeiri və klassik şeir ənənələri, poetik formalarına qarşı müharibə elan edilir, onlar sufi şeiri, sufi formaları kimi qiymətləndirilirdi. Belələri yeganə çıxış yolunu sosialist məzmunlu, sosialist formalı və "sağlam məfkurəli" sərbəst şeir yazmaqda görürdülər.

Ədəbi prosesdə ənənə və novatorluq

Çağdaş ədəbi proses bədii kökləri etibarilə yaşı min illərlə ölçülən folklor və klassik ədəbiyyatın qabaqcıl ənənələrinə bağlı olub, qədim və orta əsrlərin bilavasitə varisi, yeni şəraitdə davamıdır. Əlbəttə ki, bədii düşüncə zaman-zaman təfəkkür süzgəcindən keçdikcə mükəmməl ənənə səviyyəsində qəlibləşmişdir. Eyni zamanda hər bir dövrün ədəbi prosesi həm tarix- xronoloji hədudlarına, həm sosial- fəlsəfi, həm də ideya-estetik məzmun və poetik-sənətkarlıq keyfiyyətlərinə görə orijinal, özünəməxsus hadisədir. Novatorluq isə ənənənin meyvəsi, həmçinin bəzəyidir.

Bəllidir ki, bədii təfəkkürdə milliliklə beynəlmiləçiliyin qırılmaz vəhdətinin tələbi ilə müxtəlif xalqların ədəbiyyatlarında özünəməxsus dil, üslub, psixologiya, etnoqrafiya, yaşam tərzi ilə paralel bəşəriyyətin milli sərhədlərə sığmayan ümumi arzu-diləkləri, aktual ideyaları ifadə olunur ki, bu da qarşılıqlı ədəbi əlaqələri stimullaşdırır. Ən qədim zamanlardan başlayaraq həm şifahi, həm də yazılı ədəbiyyatın bir çox süjetləri, motivləri bir xalqdan başqasına keçərək, dünyanın müxtəlif ərazilərində yayılmış ədəbi prosesin həm də ümumdünya bədii təcrübəsi zəminində formalaşmasına təkan vermişdir. Öz çevrəsinin övladı olan bir çox söz sənətkarının ədəbi-bədii irsi yalnız yarandığı dövrün əhval-ruhiyyəsinin ifadəsi olsa da dahi fikir sərraflarının ilhamının məhsulu olan sənət nümunələri, zaman tanımayan böyük ədəbiyyat bütün tarixi mərhələlərdə sosial mühitə, ümumən bəşəriyyətə ideya-estetik təsir gücünə malik olmuşdur.

Novatorluğun bədii kökləri, təməli məhz bu cür ənənələrdir. Novatorluq ədəbi prosesin gedişatından doğan nəticədir.

Məzmun və formadan kəşf edilən həqiqi novatorluğun özü də olur ki, ənənəyə qarışa bilsin. Demək, ənənə və novatorluq əslində vahid ədəbi axardır. Məqsəd kimi düşünülməyən novatorluq heç bir ədəbi uğur üçün meydan ola bilməz. Bu, novatorluğu ənənədən təcrid etmək kimi faydasız bir cəhddir. Novatorluqsuz ənənə isə təqlidçilikdir.